

MARJANUCZ LÁSZLÓ

A bánsági románok magatartása 1848 tavaszán

A márciusi pesti események pozitív visszhangra találtak a Bánság központjában, Temesvárott. Az 1848 március 18-án a Dísztéren megtartott spontán népgyűlésen felolvasták a 12 pontot, majd a megyétől kiküldött bizottsággal egyetértésben megalakult a Közbátorsági Bizottmány, létrehozták a Nemzetőrséget, amit a Bizottmánynak rendelték alá. Az események oly hirtelen követték egymást, hogy azok lényegét, mélyebb értelmét csak keveseknek sikerült fölfogniuk, miközben a város általános lázban égett. Az egymást érő változások iránya azonban jól tetten érhető. 19-én pl. a város utcáit és tereit „keresztelte” át a helyi társadalom: a Díszter új neve Szabadság tér, a Fegyvertár környéke Hunyady út lett. Néhány nappal később, mikor a magyar minisztérium kinevezéséről szóló hír megérkezett, a Tartományi Katonai és Erődparancsnokság épülete előtt négy díszített oltárt állítottak föl, melyek körül egyidőben katolikus, evangélikus, görögkeleti és izraelita rítusú istentiszteletet celebráltak a kivívott szabadság örömeire. Minden városi tekintély és méltóság kivétel nélkül részt vett e fontos társadalmi eseményen. Nem biztos azonban, hogy a résztvevők mindegyike vagy a megmozdulást távolról nézők belső hangulata meggyezett a rendezvény ünnepi külsőségeivel. Azok, akiknek pár nappal korábban a város vezetői az érthetetlen szavakat hirdették szabadságról, egyenlőségről és testvériségről, ezeket a fogalmakat nem tudták a gyakorlati élet követelményeihez igazítani. Példa erre a Temesvárott végigsöprő antiszemita kilengés, melynek a hatóság erejével kellett véget vetni.¹

Temesvár lakossága nemzetiségi és vallási szempontból ekkor erősen differenciált. A középkori magyar etnikai homogenitás a török uralma alatt eltűnt, s a népesség jelentős csoportjait tették ki az ez idő alatt bevándorolt szerbek, románok, de különösen a németek. Az 1851-ben végrehajtott hivatalos felmérés szerint a város összlakossága 20 560-ra rugott, ebből 8775 a német, 2346 a magyar, 3807 a román, 1770 a szerb nemzetiséghez, míg a többi az egyéb népcsoportokhoz tartozott. Ez a nemzetiségi összetétel szinte teljesen lefedte a konfessionális viszonyokat, amennyiben a görögkeletiek száma lényegében azonos a románok és a szerbek számával. Vagyis a bánság központjában a lakosság relatív többségét a némettség tette ki (43 %), utána a románok (18%), magyarok (12%), és szerbek (8%) következtek. Elég jelen-

tősnek mondható az idegenek aránya (kb. 3000 = 15%), akik viszont zömmel nyugat-európaiak voltak. A nemzetiségi megoszlás összevetése a vallási rétegződéssel azt a tanulságot hordozza, hogy a városban abszolút többségben voltak a római katolikus és protestáns felekezetek képviselői, akik megközelítőleg 11 000 főt számláltak, s a népesség 53%-t alkották. Ezzel szemben az ortodox egyház hívei közé 5668 fő tartozott, a népesség kb. 30%-a. A katolikusok arányát növelték a város idegen elemei is.²

Hasonló viszonyokat tapasztalunk a későbbi (1849 utáni) Temesi Bánság és Szerb Vajdaság területén is. Ott a tartomány összes népessége 1 398 997 lelket számlált. Ebből a katolikusok száma 614 577, a görögkatolikusoké 11 612, a görögkeletieké 679 556, az evangélikusoké 50 911, a kálvinistáké 26 127, a zsidóké 16 214 főt tett ki. A magyar vagy német ajkúakat adó katolikus és protestáns hívők közel 700 000 fős népességet alkottak, így nagyjából a terület lakosságának a felét adták. Valamivel kisebb súlyt képviselt az ortodox vallásúak aránya (47%).³ Ezek a demográfiai adatok is bizonyítják, hogy az egykori Temesi Bánság az ország legheterogénabb nemzetiségi területének számított 1848-ban. Ezen belül a románság földrajzi elhelyezkedése is változatos képet mutatott, de leg-sűrűbb képletei Krassó vármegyében fodultak elő.

A bánsági románok nemzetiségi mozgalmának központja Lugoson volt, és szoros összefüggésben fejlődött a szerbek újvidéki mozgalmával. Itt két, nemzetiségre és életmódra nagyon különböző nép története zajlott, közöttük csak a görög hit képezte a kapcsolatot. A bánsági románok nagyobb része 1848-ra már rég letelepedett jobbágy, hozzászokott a földesúri fennhatósághoz, míg a szerbek nagyobb része határőr, azaz szabad katonaparaszt erős dinasztikus érzéssel. Ez a két népcsoport a márciusi forradalom után a tisztázatlan egyházi viszonyok miatt szembe került egymással. A központi magyar kormánnyal ellentétbe jutott szerbség 1848 március 25–27 között tartott népgyűlésének határozatait megküldte az összes bánsági görög, nem egyesült hitközségnek, így a románoknak is. Kérése az volt, hogy az egyházi szervezetek küldjenek megbízottat a karlócai népgyűlésre.⁴ Ez a felhívás elsősorban ott hatott, ahol a falusi parókiák a temesvári szerb püspökség egyházi hatósága alatt álltak, mint Krassó megye északnyugati falvai. Különös aktivitást fejtett ki a verseci püspök, Popović István, aki a lugosi püspökség papjait templomuk pecsétjével Versecre invitálta, hogy ott április 28-án válasszák ki a krassói egyházme-gyét Karlócán képviselő öt egyházi személyt. De igyekezete a románlakta

görög, nem egyesült községek nagy részében inkább a karlócai szerb patrarchátustól való elszakadási törekvést fokozták. A bánsági románok még delegációt is küldtek Pestre, hogy megghiúsítsák a karlócai találkozót. Indokaik között hozták fel, hogy a gyűlés nem a régi egyházi kongresszus, hanem szerb nemzeti agitáció. Ha egyházi összejövetelnek szánták, akkor máshol kell megtartani, ahol érvényesül a románság megfelelő jelenléte. Enélkül nem lehet a románság számára is elfogadható határozatokat hozni, vezetőséget választani. Javasolták, hogy a görögkeleti egyház állam által összehívott kongresszusát Temesvárott vagy Aradon tartsák meg.⁵ A román magatartás oka a térség demográfiai viszonyaival magyarázható, hogy ti. a Bánság óhitű lakosai között a románok abszolút többségben voltak, az itteni falvak többsége román falu, s a választott küldötteket is a románokból kellett verbuválni. Ráadásul sok volt közöttük a falusi tanító, pap, akik a 48-as törvények értelmében választói jogosultságot kaptak, azaz jogot az országos politika befolyásolására.

Az áprilisi törvényeket a megyeház udvarán május 3-án, azaz még a román népgyűlés előtt román, magyar és német nyelven ismertették a lakosság előtt. Ezek után, május 4-5-én került sor az első lugosi román népgyűlésre. Jogi kereteit és a politikai alkalmat az ugyanekkor tartott megyei közgyűlés szolgáltatta: az 1848: XVI. tc. a közgyűlés jogkörét a megyei bizottmányokra bízta. A végrehajtásról gondoskodó belügyminiszteri rendelet előírta, hogy 1848 május 1-ig mindenütt össze kell hívni a megyei közgyűlést saját szerveik népképviseleti alapon történő megújítása és a célzott reformok hatékony végrehajtása céljából.⁶ A megyei népgyűlés román ajkú civil és egyházi tagjai népképviselői kérvényt nyújtottak be anyanyelvük használata érdekében. Szerették volna, ha a megyegyűlés egyik hivatalos nyelve a román lesz. De a törvény értelmében a vármegyei köztanácskozási nyelve mind a gyűléseken, mind bizottmányokban a magyar, csak a kapcsolt részek használhatták anyanyelvüket. Ezután tartották meg Lugos mezővárosban a külön román népgyűlést, aminek egyetlen tárgya, hogy elmenjenek-e az újvidéki szerb község által rendezendő görög, nem egyesült kongresszusra. Mivel azt a románok a honi törvényhozástól nem kérték, sőt nemzeti létüket az „állam új alakulásával” biztosítva látták, ügyeik sikeres intézését pedig egyenesen a szerb hierarchiától való elválástól várták, úgy döntöttek, hogy nem küldenek delegációt a karlócai gyűlésre. Saját egyházi és népnevelési dolgaik kidolgozására viszont 16 tagú delegációt menesztettek a minisztériumhoz. Tagjait a

lippai, temesvári, aradi és lugosi küldöttekből választották, a klérusból többek között: Marcu János lugosi, Gruici Szilárd hissiasi, Vuia György varadai esperest és Velea Miklós teológiai professzort, a világiak közül: Murgu Euthim, Fogarassy Balázs, Pascu Miksa, Gojdu Emanuel, Petrovici Tivadar, Joanovics György, Athanasievits György és Bojnica Elek küldötteket.⁷ Elhatározásukat benyújtották Krassó vármegye május 5-én tartott közgyűlésére, ahol a congregatio tagjai a beadvány változtatás nélküli továbbküldéséről döntöttek. Egyben utasították Jakabffy Kristóf alispánt a karlócai érsektől érkező követküldési felszólítások hatálytalanítására.

A lugosi románság határozatára május 9-én átirat érkezett a megyére a temesvári szerb püspöktől, aki mind a román népgyűlést, mind az azt jóváhagyó megyei határozatot törvénytelennek mondta, s minden áron a karlócai kongresszusra küldendő tagok megválasztását szorgalmazta. Az eseményről beszámolt a *Gazeta Transilvaniei* 1848. 40. száma. Eszerint a megye közgyűlésén megtörtént az 1848. évi törvények kihirdetése s a 150 tagú, többségében magyarokból álló bizottmány megválasztása. Ezek után a románok küldöttséget menesztettek a megyei alispánhoz, kérve saját népgyűlésük megtarthatását a vallás ügyeiről és karlócai szerb kongresszuson való részvételről. Érdekes, hogy a megyei tárgyalási jegyzőkönyvben csak a június 27-re Temesvárra összehívott román nemzeti kongresszus kérelmezésének lelték nyomát. Holott a legfontosabb döntés mégiscsak a lugosi népgyűlésen született, nevezetesen a szerb ajánlat elutasítása.

Maga a népgyűlés elnöke, az ekkor már „Gyelmári” nemesi előnevet viselő Fogarassy Balázs javasolta az egybegyűlteknek, hogy ne vegyenek részt a karlócai kongresszuson. Az elutasítás mögött álló okok visszanyúlnak a XVIII. századba. Mária Terézia 1771-ben szabályozta a „rescriptum daclaratorium Illyricum”-ban a szerbek egyházi kiváltságait. Lényege, hogy egyházi kongresszusaik uralkodói engedéllyel ülhetnek össze, s nem lehetnek nemzetgyűlések. Csak vallási és alapítványi kérdésekkel foglalkozhatnak az egyházi, katonai és tartományi követek, összesen 75 fő. A metropolita is csak egyházi tekintetben előjárója az illyr nemzetnek, világiakban nem.⁸ Ehhez képest Rajacsics érsek 1848-ban saját jogon külön nemzetgyűlést hívott össze Karlócára, amely nem vallási ügyeket tárgyalt, hanem a szerb függetlenség kivívását tűzte napirendre. Ezen a ponton a kongresszus átalakult alkotmányozó nemzetgyűléssé, mert megalkotta szuverenitásának személyi feltételeit és területi kereteit. Kossuth jól látta, hogy a szerbség a Bánátban, Bácskában, Szerémségben és Baranyában

független nemzeti állást „arrogál” magának, külön országot Magyarország területén, sajátjuknak deklarálva ezen területeket.⁹

Joanovici István, a gyűlés lelkes szónoka ugyancsak ellenezte a részvételt. Főként ő szorgalmazta, hogy a megválasztott küldöttség a lippai, temesvári és aradi küldöttekkel együtt jelenjék meg a magyar közoktatásügyi miniszternél. Közösen tárják fel a románok vallási viszonyait, kérik egy kizárólagosan román kongresszus megtartását. Azon vegyenek részt az egész román nemzet küldöttei, és tanácskozzanak egy román érsek megválasztásáról, illetve egyéb belső egyházi és iskolai ügyekről. A románok népgyűlésén részt vett Jakabffy István alispán is. Úgy látta, hogy a tervbe vett román nemzeti kongresszus elsősorban az egyházi ügyek elintézési fóruma lesz. Ugyanakkor a miniszterhez menesztett küldöttség mandátumlevele kiterjedt a politikai problémák megoldására is.

Május 5-én a megyei közgyűlés befejeződött, a bizottmányt megválasztották, s a három vallásfelekezetet a megyeház udvarán közös Te Deumot tartott. Ezekben a napokban kirajzolódott a bánági románok mozgalmának 3 irányzata.¹⁰ Az első a demokratikus polgárságot foglalta magában, vezetőjük Emanuel Gojdu volt. Ide tartoztak a városok polgári képviselői és a Pesten tanult román értelmiségiek, mint Georghe Joanovici, Alaxandru Copra, Vincentiu Bogdan, Atanasie Deciu és mások. Ők a tárgyalásos rendezés módszerét követték, nagy hangsúlyt fektettek a törvények betartására. Árnyalatnyi különbséget mutatott a demokratikus forradalmárok irányzata, akik Euthim Murgu körül csoportosultak. Ők birtokolták a román nemzeti mozgalmon belül a legjelentősebb pozíciókat, mert a parasztság bennük bízott meg. Programjuk ugyanis a legégetőbb szociális problémák orvoslását helyezte kilátásba: a parasztság felszabadítását, a földesúri birtokok széttörését. Általános módszere volt az 1848 tavaszi nemzetiségi mozgalmaknak, hogy az áprilisi reformokat sajátjukként hirdették meg, a nemzetiségi alapon szerveződő társadalmi bázis kiépítése érdekében. Nem zavarta őket, hogy az úrbéri viszonyokat a pozsonyi országgyűlés törvényben számolta fel, tehát a román jobbágy is fölszabadult 1848 március idusán. Jellegadó vezetőik a papok és tanítók, akik a magyar forradalomban megfelelő eszközt láttak távolabbi céljaik eléréséhez. A harmadik irányzat nyíltan nemzeti célok elérésére tört: a Habsburg Birodalom összes románjainak egyesülésért harcoltak, akik közös erővel érvényt tudnak szerezni a közös nemzetiségi törekvéseknek. Vezetői a Moicini testvérek voltak, Andrei, Eugen és Petru.

A május 4-én megválasztott bizottság tagjai május 21-én Pesten értekezletet tartottak Gojdu Emanuel vezetésével. Memorandumot szerkesztettek a minisztérium számára. Ez a dokumentum hiteles bizonyítéka annak, hogy az erdélyi és a királyságbeli románok magatartása közt elmélyült a különbség. Igaz, Gojdu mérsékelt álláspontja nem értett egyet a vallási szétválással, és az ortodox egyház régi törvényeinek tiszteletben tartását javasolta. Azt mindenestre ő is elfogadta, hogy az egyházi gyűlést Temesváron kell rendezni, s a küldöttek felét a románok adják. Ám a lugosi románok ragaszkodtak a különváláshoz, s a magyar minisztériumtól ennek jóváhagyását akarták kérni. Felvetődött, hogy a szakadás következtében „nem fogják-e a magyarok a románokat elnyelni”. A többség azt a véleményt képviselte, hogy az egyházi elkülönülésből nem következik a magyar elnyomás, ellenben a vallási status quo fönntartása lehetetlenné teszi a bánági és magyarországi románok egyesülését az erdélyiekkel és a bukovinaiakkal. Természetesen egyházi keretekben megvalósuló egyesülésről beszéltek, ami feltételezte a független nemzeti vallási hierarchiát, egyben előfeltétele volt a hazai románság szellemi és kulturális egységesülésének.¹ A nemzeti egység vallásalapjának biztosításán túl is elmondhatjuk, hogy a bánági románok jobban megőrizték liberalizmusukat, higgadt tárgyilagosságukat a magyar román viszonyt illetően. Ők a többszáz éves együttlétet nem szakadatlan szenvedések és szerencsétlenségek sorozatának látták, hanem inkább Európa közös védelmének a „muzulmánok beütései ellen”, illetve a haza fölépítésének. Noha az erdélyiek nemzeti öntudatához hasonló büszkeséggel emlegették római származásukat, legrégebb népi mivoltukat magyar földön, a románság legfőbb veszedelmének mégis a szerb pravoszláviát tartották. A Gojdunál tartott értekezleten megfogalmazott főbb kívánásaik is ezt tükrözték: a románokat a szerbektől egyházilag válasszák külön, de addig is a román görög, nem egyesült egyházat külön érseki helyettes kormányozza. A szerbek által kezelt egyházi és iskolai alapok különválasztását egy vegyes román-szerb bizottság hajtsa végre úgy, hogy az alapból mindegyik rész kapja a sajátját. Állítsanak föl külön zsinatot az egyházi és iskolai ügyek intézésére kizárólag a román nemzet fiaiból. A magyarok részéről azt kérték, hogy ismerjék el a román nyelv széleskörű helyi használatát, míg a románok elismerik a magyart diplomáciai nyelvnek. Konkrét elvárásaik nyelvük akadálytalan használatára vonatkoztak az egyházügyi és népnevelés területén, valamint a román nemzetet érintő más, belső ügyekben. Kérték a Vallás és

Közoktatási Minisztérium román egyház- és iskolaügyi osztályának föllállítását a román nemzet bizalmát élvező alkalmazottakkal. Általában is nagyobb figyelmet igényeltek a román nemzet fiai számára, „kik fájdalom eddig mellőzve voltak”. A hadseregnél román tisztek alkalmazását várták. Az emlékirat kifejezésre juttatta, hogy „a magyar Szent Korona dicsőségéért, birodalmának egységéért hazafiui önfeláldozással fognak küzdeni”.¹²

Román történészek a memorandum első, egyházi részét a bánásiak törekvésének állítják be, míg a politikai és nemzetiségi követelések – szerintük – inkább a magyarországi (bihari, aradi) románok nézeteit tükrözték. Román fölfogásban a minisztérium kihasználta a szerb-román ellentétet, sőt a bánási és magyarhoni románok közötti konfliktusokat is, és engedélyezte a temesvári kongresszus megtartását, viszont nem adott helyt a politikai követeléseknek.¹³ Nem tagadható, hogy a magyar kormány számára jól jött a belső ortodox ellentét, hisz a déli szerb katonai táborok elfoglalása nagy gondokat okozott, és az itt élő románok támogatásának megnyerése stratégiai jelentőségű volt. Így gondolkodott Murgu Euthim is, aki mindent elkövetett a magyar-román megértésért. A magyarhoni románok gondolkodásában az egyházi vonatkozások mellett talán nagyobb hangsúlyt kapott a teljes népi és állampolgári egyenlőség követelése, és őszinte bizalommal viseltettek a magyar minisztérium iránt. De Szemere is fontosnak tartotta a magyar-román összefogást, aki szerint gondot, kíméletet, ápolást igényelt a román nép, amelyik most még „szendereg és nem mondható a miénknek, a fölébredés pillanatára vigyázzunk, ezt kell magunknak biztosítanunk”.¹⁴

A május 21-i beadványra V. Ferdinánd június 23-án a következőket válaszolta: a román nemzetiség magyar minisztériumának előterjesztésére külön törvényben lesz biztosítva. Ezen az uralkodó a román nemzeti iskolákról való kormányzati gondoskodást értette. Megállapította továbbá, hogy a görög nem egyesült egyház egyenjogúsítását a XX. tc. megvalósította. De ez csak az erdélyi románok követelése volt. A bánásiak független román nemzeti egyházat akartak. Megígérte még, hogy a románok a nyilvános közigazgatás minden ágában számuk arányában és képességeik alapján kapnak elhelyezést. Eötvös József miniszter a temesvári kongresszust június 15-re hívta össze, s levezetésével Csernovics Róbertet bízta meg. Rajacsics részvétele az ismert politikai viszonyok miatt kérdéses volt, de a temesvári szerb püspök is csak halasztgatta a rendezést. Mivel Zsvikovics királyi biztos nem tudta megteremteni a szavazás kielégítő fel-

rételeit, halasztást kért június 27-re. Törvényes fórumot így is nehezen lehetett megszervezni, mert a korábban Karlócán tartott kongresszusra nem mentek el a románok, Temesvárra nem jöttek el a szerbek. Ezért a 27-én néhány tucat résztvevővel megkezdett temesvári kongresszus elnapolását javasolta Vukovics Sebő. Indokai között szerepelt, hogy annak összehívása az egyház feje, a karlócai érsek nélkül történt, s tudomása szerint a románok személye elleni lázadásra készülnek. A csonka gyűlés végül két pontban kiegészítette a pesti memorandumot: beiktatta a román nyelv általános helyi hivatalos használatára, s a románok hivatalviselési jogára vonatkozó javaslatukat. Egyházi végzést nem hozhattak, mert az érvénytelen lett volna. A hatalom sem tekintette legitimnek a temesvári kongresszust, így a képviselők lassan szétszéledtek.¹⁵

Még a törvényi rendezés előtt a kormány rendeleti úton igyekezett a belrend fönntartásáról gondoskodni. Ennek fontos elve volt a „népfelfegyverzés”, azaz a nemzetőrség megalakítása. Krassó megye olyan utasítást kapott, hogy csak ott kezdjék el a nemzetőrség szervezését, ahol nem idegenkednek tőle, s az egyformaság miatt magyar legyen a vezényszó, de a beoktatásnál használják az önkéntesek anyanyelvét. Ennek megfelelően a megye május 13-án az összeírást csak Német- és Román-Lugoson, Német- és Román-Facsetban, Német- és Román-Resicán, valamint Német- és Román-Oravicán rendelte el. Néhány helyen zavargások törtek ki a toborzás ellen, így a Krassó megyei, csak románok lakta Herésen (Herendesti), ahol az odavezényelt nemzetőröknek sikerült rendet teremteni. Az 1848 tavaszán itt-ott tapasztalt kisebb zendülések nem tekinthetők nemzetiségi megmozdulásoknak, inkább a rosszul magyarózott közszabadság nevében elkövetett szociális kihágásoknak (foglalások, gyűjtogatások), ahogy ez Románlugoson vagy Herésen történt. Kétségtelen, hogy Lugoson a május 22-én megejtett nemzetőrségi beiratkozástól a románok távol tartották magukat, aminek inkább vagyoni-anyagi okai voltak, semmint nemzetiségi megfontolások.¹⁶ Azonban a mozgolódó románok hangulatára pozitív hatást gyakorolt Murgu Euthim.

Murgu június 27-én a következő felhívást tette közzé: „Bánáti román Testvéreim! Hazánk veszélyben van. A szomszédos szlavóniai szerbek Magyarország ellen fellázdáltak, s a mi bánáti hazánkat is fellázítják, úgy tekintvén azt mint szerb országot.” Murgu a Bánságot saját, illetve az ottani románok hazájának tekintette, s annak védelmére szólított föl a szerbek ellenében, mert a Bánátból nem lehet „szerb ország”. A bánságiak ál-

tal kezdeményezett II. népgyűlést Vukovics kormánybiztos tudtával és utasítása szerint tartották meg Lugoson, a facseti út melletti közelegetlőn. Ezen megjelent Murgu Euthim is. Az eseményről a minorita rend „Diáriuma” tudósít, a közgyűlési jegyzőkönyvekben nincs nyoma.¹⁷ Murgu még június 6-án megjött Pestről, akit az egyházi forrás „patriarchának” nevezett. Persze nem volt az, csak egy karánsebesi ügyvéd, aki a határőrvidéken született. Kezdetben mint községi iskolamester, óhitű rokonainak fölszabadítását tűzte ki célul a szerb egyházi hierarchia alól. Tényként hirdette a románok rómaiaktól való származását, és elsőként próbálta meg a román egyházi nyelvben használt cyrill betűket latin írásmóddal helyettesíteni. A nyelv művelés mellett foglalkozott a jobbágy-földesúr viszonyral is. Ebbéli ténykedését azonban a hatalom „közrendháborítónak” ítélte, és 1845-ben börtönbe zárták. Táncsiccsal együtt szabadította ki a pesti nép 1848 márciusában. A forradalom őt is az önkény áldozatának tekintette, ami Murgut szolidárisá tette a magyarok iránt. Befolyása különösen Krassó megyében volt nagy, ahol népképviselővé választották.¹⁸ Viszont a helyi hatóságok még most is veszélyesnek tartották személyét, szülőhelyén, Karánsebesen is csak egy napot tartózkodhatott, mert félték, hogy jelenléte csoportosulásokhoz, zavargásokhoz vezet. Pedig 27-én, a népgyűlésen Murgu nem annyira a szociális és politikai haladás érdekében beszélt, mint inkább a szerbek elleni harcra szólította föl a románokat, és megeskette a tömeget a haza alkotmányára, a román nemzet iránti hűségre. A két dolog nem zárta ki egymást. Határozatba foglalták a román nép állam általi fölfegyverzését, hogy támadólag léphessenek föl a szerbek ellen. Így kapcsolódott össze az alkotmányhoz, az ország egységéhez való hűségük a románok nemzeti önállóságának megvédésével. Ezt az önállóságot ugyanis a szerbek veszélyeztették leginkább. Murgut a hitelesített petícióban a bánági részek főkapitányává választották, akinek az ottani püspököket is alárendelték. Ennek oka, hogy a románok nem bíztak az idegenekben, csak „saját meghitt embereinek” vezetése alatt hajlandók fegyvert fogni.

Nemzetiségi jogokon elsősorban az arányos hivatalviselést és a nyelvhasználatot értették. A román nyelv használatát az összes hivatalnál lehetővé akarták tenni, kivéve a minisztériummal való levelezéseket. A nép letette az esküt a testvériség, a haza és a román nemzet iránti hűségre. Popovici, lippai esperest püspöki helynökül választották a temesvári püspökség kormányzására, Vuia esperest pedig a verseci püspökség irányítására, jóllehet mindkét székben az állam által elismert szerb püspökök ültek.

Murgu, mint megbízott elnök és Vlad Alajos, mint jegyző július 13-án jelentést írtak a Belügyminisztériumnak a lugosi népgyűlésről. Fő céljuk ezzel a kormány értesítése a főnálló veszélyről, s a románok fegyverbe szólítása a lázadó serviánusok ellen, hogy megvédjék a bánáti részeket. Küldöttséget is választottak, hogy az a minisztériumnál kérelmezze a hozott határozatok jóváhagyását, de Murgu szükségét érezte az előzetes tájékoztatásnak az óvintézkedések mielőbbi megtétele érdekében. Murgu és Vlad Alajos, bánáti román képviselők úgy számoltak be a lugosi népgyűlésről, mint a karlócai szerb egyházi főhatóság vallási és politikai befolyása ellen megtartott rendezvényről.¹⁹ Kérték a kormány által korábban elvett fegyverek visszaadását, mert a lázadás elleni fölvonulás sikertelen a nép fölfegyverzése nélkül. Fontos kérdést tisztázott a népgyűlés az ellenség személyének megjelölésével. Kiindulási pontként leszögezték, hogy a román nép előtt idegen szerb püspökök a románokat a magyar kormány ellen lázítják. Az okok magyarázásából arra következtethetünk, hogy a szerbek a románokat egy nagy pánszláv pártba igyekeztek tömöríteni. Lázadásukat pedig nem elsősorban a Magyarországtól való elszakadási törekvésként értékelték, hanem a „bánáti haza megszerzése”-ként. Azaz nagyobb veszélyt láttak szűkebb régiójuk szerb uralom alá jutásában, mint a szerbeknek a magyar állam testéről való leválásában.²⁰ Ez a helyzet nyilvánvalóan összefüggött az egyházi viszonyokkal: ha a karlócai érsek és a temesvári szerb püspök megmarad állásában, akkor a lázításnak semmi sem állhatja útját, mert a nép fölötti lelki hatalom maguknál a föllázítóknál marad. Leváltásuk egyenes föltétele a lázadás megszűnésének. Nem mondták ki nyíltan, hogy a leváltandó szerb püspökök helyébe román kerüljön, csak a jelenlegiek törvénytelen uralmát hangsúlyozták. A szerb egyházi uralom törvénytelenységét a bánáti románok számbeli fölényéből magyarázták. Ugyanis az akkor regnáló püspököket nem az egyházmegyei zsinaton választották meg, tehát a nép akarata ellenére lettek vezetők. S mint ilyenek nem ismerhetők el „a Szent Lélek hívatása által választottnak”, hanem csak bitorlónak. Ezek valóban jogos érvek, és a románság nemzeti érvényesülésének egy adott stádiumát jelentették: a román nép különválásának elengedhetetlen feltételét, a független román egyház megalakítását. A zsinat megtartásáig Murgu jelölte ki az egyházmegyei kormányzókat: érseki helynökül Stoicanescu (Popovici) Demeter lippai esperest, karánsebesi püspöki helynökül Vuia Ignác oravicai esperest. Murgu azt várta a magyar kormánytól, hogy ezen intézkedéseit jóváhagyja. Ha összehasonlítjuk a június 27-i román

népgyűlés határozatait a Murgu által július 13-án szerkesztett belügyminisztériumi memorandummal, szembe ötlük egy lényeges különbség: Murgu emlékiratában csak az egyházszerkezeti népgyűlési határozatokat tárgyalta, de nem ejtett szót a nemzetiségi jogokat követelő pontokról. Felfogásunk szerint ennek oka az, hogy a szerb katonai veszedelem a bánási bányavidékeken 1848 júliusára akuttá vált. A karlócai fődobor részéről már fölfegyverzett csapatokkal álltak szemben, melyek sürgős katonai intézkedéseket követeltek. Az illyr lázadók sok román lakta falut foglaltak el részben az élelmiszerjavak konfiskálása, illetve a románok átállításának a kikényszerítése végett. A szerbek közvetlenül fenyegették a torontáli szerb-román-német-magyar lakosságú Alibunárt, az ugyancsak vegyes lakosságú, krassó megyei Resicát, Bogsánbányát valamint a román Kákovát, Oravicát és Dognácskát. A bánási hadikormány azonban nem adott fegyvert a nemzetőrségnek, mert azt Oravicára a bányák védelmére összpontosította. Mikor a szerbek július 11-én a krassó megyei román lakosságú Ómoldovát elfoglalták, az alispán a fölülről várható segítség hiányában tömegfelkelést szervezett. Megkeresést intézett ez ügyben Arad, Temes és Torontál megyékhez, de válaszukat meg sem várva hozzálátott a krassó megyei románok fölfegyverzéséhez. A románok részben e megyei határozat, de nagyrészt a lugosi népgyűlés hatására már korábban beadvánnyal fordultak a megyei Bizottmányhoz. A Bojinca Miklós által szignózott fogalmazvány a megye felelősségébe tartozó személyi és vagyonbiztonság megőrzését látta a legfontosabbnak. Mivel a szerbek támadása sok falut fölégetve jórészt román földművelő közösségeket érintett, szükségesnek látta a románok azonnali fölfegyverzését. „Közös hazánk” – azaz a Bánáság – összes lakóinak veszedelméről szólt. A bánási román nemzet ezzel a fölkeléssel is a magyarokhoz fűződő „hű és állandó testvéri érzelemit” kívánta bizonyítani. Valóban lényeges körülmény, hogy míg a legyőzendő ellenféllel a „vallás bilincsei által” a legszorosabb társadalmi-kulturális összeköttetésben voltak, addig a magyar nemzettel pusztán politikai kötelek kapcsolták össze. Azonban a szerbek által kínált alternatíva 1848 nyarán elfogadhatatlan volt számukra: vagy átállnak a küzdelemben hozzájuk, vagy a magyarokkal, németekkel együtt pusztulnak a fölégetett falvakban. Bojinca kihangsúlyozta, hogy a szerbek célja a románság átcsábítása. Ennek úgy lehet elejét venni, ha a magyar hatóságok föltétlenül megbíznak a románokban, egyértelmű intézkedésekkel bizonyítják, hogy szilárd kitartásukkal „elegendő hitelt nyertek” a hatalom részéről, és megvédik őket. Ehhez a politikához ők 20 000 fős román népfelkeléssel kívánnak hozzájárulni.

rulni. A vész elhárítására egyébként kész volt az egész Bánság románsága, csak megfelelő saját vezető és fegyver kellett hozzá. Bár a megye örömmel fogadta a román népfelkelés tervét, s Bojincát a saját felelősségére megbízta annak megszervezésével, mégsem lett belőle semmi, mert Vukovics kormánybiztos a védelem szempontjából előnyösebbnek látta a mozgó nemzetőrség bevetését Bechtold parancsnoklása alatt.²¹

Az ügygel foglalkoztak az időközben megnyílt pesti népképviselői országgyűlésen is. A népképviselői országgyűlésbe 21 román nemzetiségűt választottak be, közülük 8 a Bánságot képviselte. Kiemelkedő jelentőségre azonban csak Murgu Euthim és Vlad Alajos jutott. Két képviselőt, Stefán Ioanescut és Maxim Popescut ki kellett zárni a képviselők sorából, mert átálltak a kormányellenes lázadók oldalára. A szabadságharc végéig csak 3 bánsági román követ tartott ki: Murgu Vlad Alajos és Axentie Bojinca. Ők hárman, de különösen Murgu, a románság érdekének szolgálatába állította parlamenti szereplését. Fő törekvése arra irányult, hogy a népgyűlési határozat értelmében kormányengedéllyel hadsereget alapítson saját kapitánysága alatt. A szerbek 1848 júliusában elfoglalták Ómoldovát, s a kormány nehéz katonai helyzetbe került. Makay Sándor, Krassó megye másodalispánja Temesvárra ment erősítésért, de a katonai vezetés elhárította a kérés teljesítését. Bojinca ilyen körülmények között terjesztette föl a szerbek ellen bevetendő román néphadsereg fölállítására vonatkozó, főntebb ismertetett beadványát. Az országgyűlés egységes volt a tekintetben, hogy a vármegyének felelősséget kell vállalnia a román parasztok személyi biztonságáért és vagyonának megőrzéséért. Ha nem ezt teszi, a románok átállnak a szerbekhez, akiknek egyébként ez a céljuk. A kérdés csak az volt, hogy a kormány beleegyezik-e a románok fölfegyverzésébe, ahogy ezt Bojinca kérte. Mindenki tisztában volt vele, hogy a románok iránt nem teljes a kormány bizalma, bár ők vállalták szükség esetén saját maguk fölszerelését, s készek voltak megmutatni, hogy képesek elhárítani a szerb támadásokat. Egyhez azonban mindvégig ragaszkodtak: a románokból álló hadsereg élén a katonák bizalmát élvező román parancsnok álljon. Ezt a kölcsönös bizalom próbakövének tekintették. Ha a kormány és a megye megadja a törvényes fölhatalmazást, ők késznek 20 000 katona fegyveres kiállítására. Murgu ugyancsak próbálkozott egy „polgári hadsereg”, azaz egy román vezetésű és vezényleti nyelvű nemzetőrség fölállításával, melynek legfőbb feladata a határok védelme. Sikerült is 3000 embert toboroznia, ez azonban sem létszámában, sem

képzettségben nem felelt meg az elvárásoknak. Maradt a 20 000 fős hadsereg létrehozásának igénye, de a pénzhiány megoldhatatlan nehézséget jelentett. Emellett Vukovics Sebő sem lelkesedett egy önálló román hadsereg létrehozásáért, mert nem volt tisztában a céljaival. Hiába támogatta a három veszélyeztetett bánsági megye az új hadsereg létrehozásának a tervét, a Temesvári Főhadparancsnokság és a kormány nem állt mellé. Pedig már a kapitányokat is kinevezték a román fiatalok toborzására, akik elnyerték a nép szimpátiáját, a dologból mégsem lett semmi. Murgu látta, hogy a hadrakelés legnagyobb ellenzője Vukovics Sebő. Ezért úgy döntött, hogy parlamenti úton fogadtatja el a tervét. Korábban megkísérelte, hogy Szemerével érvénytelenítse Vukovics határozatát, de ez nem sikerült. A parlamenti elfogadtatás meg azért ütközött nehézségekbe, mert az időközben bekövetkezett események feszültté tették Murgu és a kormány kapcsolatát is. Báró Jósika Miklós Pesti Hírlapbeli cikke bírálta a románság bomlasztó politikai magatartását, amire a bánságiak írtak választ. Ennek lényege, hogy a román képviselők is és a magyar képviselők is „saját országuk” érdekeit védik. Természetesen ország csak egy volt, de nemzeti érdek többféle, emiatt nyilvánvaló a nézetek ütközése, ami viszont nem eredményezhette az egyetlen ország földarabolását. Murgu helyzetét az is gyengítette a kormány előtt, hogy 1848 késő nyarán egy bánsági politikus, Iorgován feljelentése alapján fény derült titkos céljaira. Eszerint föl akarja lázítani a magyarországi románokat, és egyesülni készül az „Ausztrián túli románokkal” az ún. Dákó-Románia keretében. Ez óhaj egybeesett a bánsági románok törekvéseivel is. Mindebből azonban csak az bizonyítható, hogy Murgu 1848 nyarán lelkesedett a havasalföldi reformokért, Moldva és Havasalföld egyesítésének a gondolatáért. Sőt Bălescuhoz írt levelében azt a vágyát fogalmazta meg, hogy egyszer majd „saját szememmel lássam magam szabad embernek a szabad Romániában”.²² Ezt akár nagyromán váagnak is fölfoghatjuk, de rövidtávú céljai nem erre irányultak. Annyira nem, hogy a román egységtörekvések nála összefonódtak a magyarokkal kötött szövetséggel. Erre a szövetségre ugyanis nagy szüksége volt a románoknak, hisz bármifajta politikai-közigazgatási egyesülés legnagyobb gátja a Habsburg Birodalom főnnállása volt Európa közepén. Ennek megdöntése nélkül semmilyen román nemzeti aspirációk nem realizálhatók, így szükség mutatkozott a Habsburg-ellenes magyar – román szövetségre. Ez az összefüggés aztán különös megvilágításba helyezte Murgu törekvését a bánsági román nép-

hadsereg fölállítására. Vasile Maniu bukaresti forradalmár 1848 július 1-én tárgyalásokat folytatott a bánági román vezetőkkel, s ekkor derült ki, hogy a felállítandó román haderő moldvai és havasalföldi bevetése is szóba került.²³ Tehát Murgu célja a román népi hadsereggel nem csak az volt, hogy harcoljon a szerbek ellen, hanem az is, hogy segítse a fejedelemségbeli románokat. Ez felkeltette Kossuth gyanúját, esetleg ez a hadsereg akár a magyarok ellen is bevethető. Murgu tudára adta ezért, hogy egy román nemzeti hadsereg fölállítása ellenkezik a kormány tervével. Hiába fogadta el Pest a 2. lugosi népgyűlés nyelvi határozatait, a román nemzeti haderő létesítésének ellenzése zátonyra vitte a tartós megegyezést. A bánági románok 1848. augusztus 26-i gyűlésük után már nem a magyarokhoz húztak, hanem inkább a szerbekhez.

Magaviseletük még nem vált ellenségessé, de régi ragaszkodásuk és megbízhatóságuk csökkent. Alátámasztja ezt a krassói románság szeptember eleji zavargása immár a kormánycsapatok ellen, illetve az Oravicát védő, zömmel román nemzetőrök passzív magatartása: október 8-án, a Gyűrky Pál főispán által elrendelt riadóra senki nem mozdult. Ennél komolyabb következménye volt az október 20-22-i eseményeknek. Ekkor híre ment, hogy Karánsebes felől serviánok közelednek Lugos felé. A hír nem bizonyult valósnak, de az Erdélyből odairányított honvédeket a románok már nem engedték át Facsetnél. Mire a nemzetőr gárda odasietett a honvédek segítségére, és 23-án közösen legyőzték a román felkelőket. De október 27-én Zsivkovics szerb ezredes 1500 főből álló jól fegyverzett császári katonával Temesvárról Lugos alá érkezett. Miután a város vegyes lakossága a sokkal nagyobb ellenséggel nem mert dacolni, meghódolásra szánta el magát. Az itt állomásozó mintegy 250 honvéd és 300 nemzetőr nem vehette fel vele a versenyt, a megadásról viszont tárgyalni nem akart, így elvonult a városból. Mintegy figyelmeztetésként is fölfogható, hogy Lugos román lakossága a bevonuló császáriakat örömrivalgással fogadta, ami csak részben magyarázható az ellenállás lehetetlenségével. Lugos tehát az ellenség kezébe került, s elestével Krassó vármegye nagyobb része elszakadt a törvényes magyar kormánytól.

Külön vizsgálendő a határőri román lakosság magatartása. Valamikor a határvidék felállítására a Szávától a Vaskapuig és Brassóig a törökellenes védelem mellett a Habsburgok hatalmi törekvését is szolgálta. Még az Unió behozatalát is tervébe vették, vagyis a szerbek és románok felszabadítását az orosz befolyás alól. Az Unió behozatala nem sikerült, de a lakosság katonai fegyelem alá helyezése és ezredekbe osztása megvalósult. A kettős

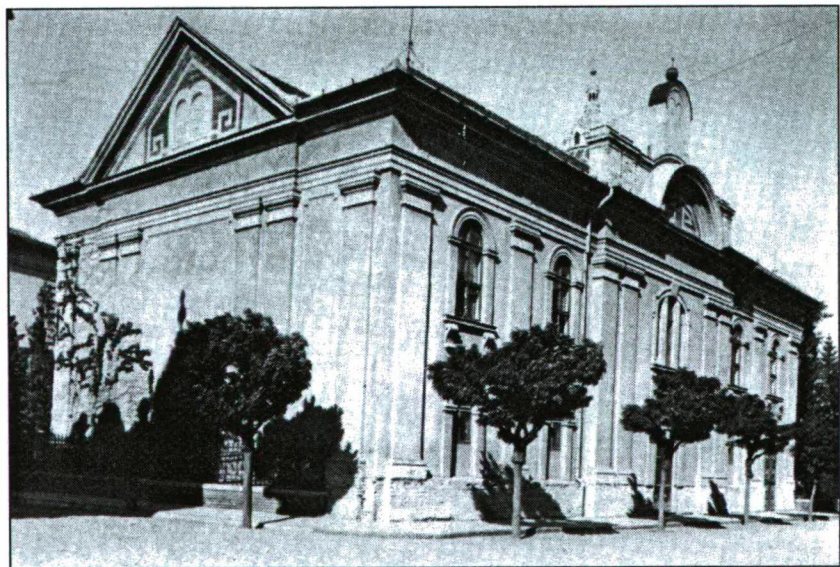
cél meghaladta a kormányzat erejét, meg kellett elégedni a hadierő gyarapításával és bele kellett nyugodni a görögkeleti hit megmaradásába. Ez a hit az itteni román lakosság meghatározó tulajdonsága földművelő életmódjuk mellett. Az 1807-1808. és 1830. évi szerbiai függetlenségi harctól távol tartották magukat, s a mostani korszakos mozgalom sem sodorta őket a szerbek mellé. A határőrvidék mint nemzetiségi terület nem fordult elő a románok aspirációi között. Így Bihar, Arad, Temes, Krassó és Torontál vármegyék Pestre küldött román képviselői főleg a karlócai szerb határozatok ellensúlyozásán fáradoztak, a határőrvidékre nézve az ezredekben szolgáló „oláh ajkú tisztek” alkalmazását szorgalmazták. Ezzel éles ellentétben állt a torontáli többnemzetiségű Pancsova, Tomasovác, Botos, Alibunár és Perlász szerb lakosságának magatartása, akik fegyverkeztek, erődítéseket állítottak, s lázadásukhoz megnyerték a pétervárad és szerémi határőröket. A románbánási (karánsebesi) határőrezred fegyelme nem bomlott fel, de a magyar kormány sem nyerte meg magának. Ennek oka, hogy az új hatalom nem törölte el a rendszerváltáskor a velük nem rokonszenvező főhadi kormányzókat, pedig a minisztérium rendeletei csak rajtuk keresztül jutottak a határőri közegek kezébe. A Temesvári Főhadparancsnokság végig ellenezte magyar haderő bevonulását a határvidéki területre, ezért az ottani ezredek magatartása csak a nép hajlamaitól és érzelmeitől függött.²⁴ Általában semlegesen viselték magukat, s csak kivételképp csatlakoztak a magyar vagy a szerb párthoz. Az ezredek területén kevés helységben élő német és tót népesség szilárdan ellenállt a szerbek csábításainak. Fordított a helyzet az illírbánási ezred területén, mert ott a falvak többsége, szerb etnikai túlsúllyal, csatlakozott a felkelőkhez, de a székváros Fehértemplom kormánylojalitása meggátolta a felkelés kiterjedését, és megakadályozta áttérjedését a karánsebesi (oláhbánási) ezredre.²⁵

Amikor 1849 januárjában kivonták a magyar csapatokat a Bánáságból, előzetesen tárgyalások folytak a szerbekkel a békefeltételekről. Ezek között szerepelt egy pont, mely a határőrvidék berendezkedésének az ügyét is szerbek döntésére bízta. Azaz, ha akarják, megtarthatják a végvidék katonai-koloniális szerkezetét, ha nem, megerősíthetik a már kihirdetett eredményeket a robot eltörlésére, a birtok tulajdonára, feloszthatására, a szabad költözésre, a kereskedés, ipar és tudományok szabad űzésére nézve.²⁶ Ez a románok számára azt jelentette, hogy a szabadelvű változások kockázata a feudális közösségi formákhoz jobban ragaszkodó szerb beállítódás miatt nagy mértékben megnőtt.

Jegyzetek

- [1] JOHANN N. PREYER: *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*. Timisoara, 1995, Amarcord. 98.
- [2] Uo. 117.
- [3] DEÁK ÁGNES: „*Nemzeti egyenjogúsítás*” 1849–1860. Budapest, 2000. 1. táblázat.
- [4] BOROS JÁNOS: *Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében*. S.a.r.: Jakabffy Elemér. Lugos, é.n. 39.
- [5] I. D. SUCIU: *Revolutia de la 1848-1849 in Banat*. Bucuresti, 1968. 62.
- [6] STIPTA ISTVÁN: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest, 1995. 43.
- [7] D. SUCIU, 1968. 60.
- [8] MARCZALI HENRIK: *Magyarország Története III. Károlytól a bécsi kongresszig*. Budapest, 1898. 343.
- [9] HENTALLER LAJOS: *Kossuth és kora*. Budapest, 1894. 143.
- [10] I. D. SUCIU, 1968. 63.
- [11] Uo. 65.
- [12] KEMÉNY G. GÁBOR (szerk.): *1848-1849. évi iratok a nemzetiségi megbékélésről*. Budapest 1948. 73–74.
- [13] I. D. SUCIU, 1968. 68.
- [14] Kemény, 1948. 72.
- [15] I. D. SUCIU, 1968, 72.
- [16] IVÁNYI ISTVÁN: *Lugos története*. Szabadka, 1907. 110.
- [17] Boros, i.m. 53.
- [18] Kemény, 1948. 95.
- [19] Uo. 110–112.
- [20] Boros, i.m. 58.
- [21] Iványi, 1907. 111.
- [22] Kemény, 1948. 114.
- [23] I. D. SUCIU, 1968. 152–161.
- [24] PESTY FRIGYES: *A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története I*. Budapest, 1877. 209.
- [25] HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország Függetlenségi harcának története I*. 238–239.
- [26] Pesty, 1877. 222.

A szegedi „Régi Zsinagóga” épülete, Löw Lipót állomáshelye

Az óbudai zsinagóga 1837-ben